

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11371001>

BOLALAR VA O‘SMIRLAR ORASIDA UCHRAYDIGAN KIBERBULLING ALOMATLARI

Murodov M.M.,

“Kiberxavfsizlik va kriminalistika” kafedrası assistenti

Qo‘chqorov E.A., Odilov O., Jo‘ramirzayev I.A.

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent Axborot Texnologiyalari Universiteti
mamurmurodov9500@gmail.com

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada hozirgi kundagi dolzarb muammolardan biri bo‘lgan Internet tarmoqlarida bolalar va o‘smirlar orasida uchraydigan kiberbulling alomatlari keltirib berilgan. Shuningdek kiberbulling qanday ko‘rinishlarda sodir bo‘lishi o‘rganilib, unga qarshi kurashish yo‘llari ko‘rsatilgan.*

***Kalit so‘zlar:** kiberbulling, bolalar va o‘smirlar, bezorilik, ijtimoiy tarmoqlar, kiberbulling qurbonlari.*

***Kirish.** Zamonaviy sharoitda bolalar va o‘smirlarni ijtimoiylashtirish jarayoni tobora ko‘proq Internetga o‘tmoqda. Ularning ijtimoiy tarmoqlardagi muloqotga bog‘lanishi foydalanuvchi malakasining yetishmasligi va tarmoqdagi muloqot etikasiga rioya qilish zarurligini anglash bilan birlashtiriladi. Axloqiy chegaralarning yo‘qligi va anonimlik illuziyasi antisotsial va tajovuzkor ko‘rinishlarga olib keladi, bu esa "bir guruh tomonidan shaxsni rad etish va haqorat qilish", "izolyatsiya va o‘zini o‘zi izolyatsiya qilish" kabi guruhdagi o‘zaro ta’sirning odatiy modellarini kibermakonga ham taalluqli ekanligini ko‘rsatadi.*

***Asosiy qism.** So‘nggi paytlarda "kiberbulling" atamasi tobora ko‘proq qo‘llanila boshlandi, bu qo‘rqitish, tajovuzkor xarakterdagi qasddan tizimli harakatlarni anglatadi, elektron o‘zaro ta’sir vositalaridan foydalangan holda amalga oshiriladi. Bu chet elda va Rossiyada zo‘ravonlikning yangi va tez tarqaladigan shakli bo‘lib, shaxsni tajovuzkor tarzda ta’qib qilish uchun anonimlik va cheksiz ko‘p foydalanuvchilar kabi Internet imkoniyatlaridan foydalanadi. zamonaviy sharoitda haqiqiy hayotdan tengdoshlar tomonidan ta’qib va xo‘rlanishi virtual olamga YouTube’da kaltaklash va xo‘rlash sahnalari aks ettirilgan videolavhalar chop etish, ijtimoiy tarmoqlarga*

kompromat suratlar, shaxsiy ma'lumotlarni joylashtirish va hokazolar orqali ko'chiriladi.

Virtual muhitning o'ziga xosligi va uni an'anaviy bezorilikdan farqlash bilan bog'liq bo'lgan kiberbullingning psixologik jihatlari aniqlanadi. bularga quyidagilar kiradi: stalkerning shaxssizligi va uning qurbonini doimo ta'qib qilish qobiliyati; kiberbulling qurbonining kompyuterdan (uyali telefon, planshet va boshqalar) foydalanishni cheklashdan qo'rqish va tengdoshlari bilan hech bo'lmaganda biroz muloqot qilish imkoniyatidan mahrum qilish qo'rquvi tufayli ta'qib qilish faktlarini ota-onalardan va kattalardan yashirishga undash; zo'ravonlik guvohlarining ko'pligi va shaxssizligi, bunday harakatlar uchun jazo va bezorilik uchun javobgarlik yo'qligi bilan birga. Internetda ruxsat etilgan anonimlik sizga boshqalarning salbiy baholaridan qo'rqmasdan yoki haqiqiy hayotda muloqotda bo'ladigan ijtimoiy sanksiyalardan qo'rqmasdan o'zingizning turli xil ko'rinishlaringiz va turli xil ijtimoiy rollar bilan tajriba o'tkazishga imkon beradi. O'smirlar kiberbullingga eng zaif hisoblanadi.

Jabrlanuvchi ko'pincha ilgari haqiqiy hayotda zo'ravonlik nishoniga aylangan kishidir. Qurbonlar va zo'ravonlarning aksariyati 11 yoshdan 16 yoshgacha bo'lganlar, ya'ni, har qanday haqorat, mish-mishlar va ijtimoiy muvaffaqiyatsizliklarga nisbatan yuqori sezuvchanlik bilan ajralib turadigan balog'at yoshi. O'qituvchilar har doim ham kiberbulling holatlarini ularning paydo bo'lish bosqichida taniy olmaydi va oldini oladi. Odatda ular bunday faktlar haqida ancha kech, mojaro avj olgan paytda bilib olishadi. shu bilan birga, o'z vaqtida ko'rilgan profilaktika choralari nizoni yumshatishga va uning rivojlanishining oldini olishga yordam beradi.

Kiberbulling qanday sodir bo'ladi? ba'zan ular ma'lum bir odamni (masalan, sinfdoshi yoki o'qituvchisini) qo'rqitishga bag'ishlangan maxsus sahifalar yaratadilar. Ular u yerda istehzoli multfilmlarni joylashtiradilar, haqoratli fotosuratlar yoki videolarni nashr etadilar, haqoratli laqablar o'ylab topadilar va qurbonlar haqida haqoratli mish-mishlar tarqatadilar. Bezorilikning bu turi o'smirlar orasida juda mashhur: ular jabrlanuvchining fotosurati va telefon raqamini e'lon qilib, uning nomidan raqam egasi jinsiy xizmatlar ko'rsatayotganini e'lon qiladi. ba'zan odamlarni sharhlar yoki shaxsiy xabarlar haqorat va tahdidlar bilan bombardimon qilishadi.

Bezorilikning yana bir mashhur usuli - jabrlanuvchi haqidagi ma'lumotni uning irodasiga qarshi chop etish (ba'zida odam shantaj qilinadi). Odamlar jabrlanuvchi nomidan uning yaqinlariga, sinfdoshlariga va qarindoshlariga xabar yozishadi - bu ham bezorilikning keng tarqalgan usuli.

Bir qarashda qo'rqitishning bu shakli zararsiz ko'rinadi. lekin aynan kiberbullingning o'ziga xos xususiyatlari (anonimlik, keng auditoriyaning mavjudligi, kuniga 24 soat bezorilik qilish qobiliyati, faktlarni soxtalashtirishning qulayligi)

bolaning psixologik salomatligiga yanada ko‘proq tahdid soladi. Kiberbulling qurbonlari ko‘pincha kattalar bilan o‘z tajribalarini baham ko‘rishdan qo‘rqishadi, chunki ular Internetga kirishdan mahrum bo‘lishlaridan qo‘rqishadi. Haqiqatda zo‘ravonlik ko‘proq uchraydi, ammo uning qurbonlari muhim afzalliklarga ega - ular o‘z ta‘qibchilaridan yashirinishlari mumkin. Aytaylik, bola maktabdagi masxara va uydagi bezorilikdan dam olishi mumkin. Kiberbullies qurbonlarni kechayu kunduz kuzatib boradi. Natijada, jabrlanuvchida ertami-kechmi o‘zini o‘zi qadrlash, tushkunlik, tajovuzkor xatti-harakatlar, tashvish, boshqalarga ishonchsizlik, tez-tez kayfiyat o‘zgarishi, tortinchoqlik, qo‘rquv va o‘z joniga qasd qilish tendentsiyalari pasayadi. Boshqa har qanday bezorilik kabi, kiberbullingni o‘z vaqtida aniqlash va unga to‘g‘ri javob berish juda muhimdir. Haqiqiy kurashni payqash va uning tashabbuskorlari va faol ishtirokchilariga nisbatan intizomiy choralar ko‘rish o‘qituvchiga bog‘liq, chunki maktabda sodir bo‘layotgan voqealar uning mas‘uliyat sohasidir. Ammo bolalar va o‘smirlar o‘rtasidagi virtual muloqot maydonini bunday mas‘uliyat sohasi sifatida tasniflash adolatdanmi? Albatta, kiberbulling maktabdagi zo‘ravonlikning davomi bo‘lishi mumkin, ammo bu har doim ham haqiqatda rivojlangan munosabatlarga ta‘sir qilmaydi. Shu munosabat bilan, maktab xodimlari yordamga muhtoj bolalarni tanib olish uchun qanday belgilar va bunday vaziyatda qanday xatti-harakatlar modelini tanlash kerakligini tushunish qiyin bo‘lishi mumkin. psixologik iztirobning alomatlari va hissiy belgilarini bilish o‘quvchilar o‘rtasida kiberbullingni engish bo‘yicha harakatlarni aniqroq tashkil etishga yordam beradi.

Kiberbulling qurbonlarida paydo bo‘ladigan alomatlar:

- salomatlik: salomatlik ko‘rsatkichlari yomonlashadi, bosh og‘rig‘i, oshqozon og‘rig‘i, uyqu muammolari, kayfiyat bilan bog‘liq muammolar, shu jumladan sezilarli kayfiyat o‘zgarishi paydo bo‘ladi;
- xulq-atvori: tashvish beruvchi signal o‘smirning kutilmagan yopiqligi va izolyatsiyasi, e‘tiborni real dunyodan virtual dunyoga, o‘yinlar dunyosiga o‘tkazishi, o‘quv faoliyatining keskin pasayishi bo‘lishi mumkin;
- yetishmayotgan narsalar: shaxsiy narsalar yoki pullar to‘satdan yo‘qoladi, ularning yo‘qolishini ota-onalar aniqlash qiyin emas;
- kiberbullingning ahamiyatini kamsitish: kiberbulling qurbonlari kattalar bilan muloqot qilishda ko‘pincha onlayn zo‘ravonlik holatlarini yashirishadi. Kiberbullingning ko‘plab shakllari orasida eng keng tarqalganlari quyidagilardir:
 - jabrlanuvchini Internetdagi barcha ijtimoiy doiralardan maqsadli ravishda chiqarib tashlash, xususan, ularga o‘yinlar, uchrashuvlar yoki boshqa do‘stlar jamoalari o‘ynashga ruxsat berilmaydi va barcha qo‘shma onlayn suhbatlardan

chetlashtiriladi. istisno qilish sababi har qanday narsa bo‘lishi mumkin, hatto bolaning, masalan, boshqalardan farqli o‘laroq, smartfoni yo‘qligi;

– doimiy qasddan bezorilik sifatida ta‘qib qilish: bola yoki o‘smirni haqorat qilish, xabarlar orqali tahdid qilish, shaxsiy chatga yuborish yoki guruhlariga qoldirish. kiberbullingning bu shakli o‘ta xavfli bo‘lib, bola uchun jiddiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Xabarlar doimiy ravishda kelganda, u shunchaki tanaffusga vaqt topolmaydi, bu esa vaziyatni yanada yomonlashtiradi. zararli xabarlar oqimi bolani qo‘rqitishi va uni ishonchsiz qilishi mumkin;

– tashqariga chiqish - shaxsni kamsitish maqsadida uning roziligisiz uning shaxsiy ma‘lumotlarini qasddan nashr etish. sayohat turli shakllarda bo‘lishi mumkin va nashr etilgan ma‘lumotlar jiddiy yoki ahamiyatsiz bo‘lishi mumkin;

– kiber ta‘qib qilish – voyaga yetmaganlarning internet orqali voyaga yetmaganlar bilan aloqa o‘rnatishga, jinsiy ekspluatatsiya qilish maqsadida ular bilan shaxsiy uchrashuv tashkil etishga urinishlari. bu jiddiy oqibatlariga olib kelishi mumkin bo‘lgan kiberbullingning o‘ta xavfli turi;

– Fraping, bunda zo‘ravon bolaning ijtimoiy tarmoqdagi akkauntini egallab oladi va uning nomidan keraksiz kontentni joylashtiradi. bu bilan jinoyatchi jabrlanuvchining obro‘sigga putur etkazadi;

– soxta ism va fotosuratlar orqasiga yashiringan kiberbug‘unchilar tomonidan yaratilgan soxta profillardan yoki boshqa birovning telefon raqamidan foydalanish. bu ularga shubha uyg‘otmasdan odamni anonim ravishda bezovta qilish imkoniyatini beradi. bezorilar ko‘pincha soxta profillardan foydalanadilar, chunki ularning shaxsi ma‘lum bo‘lishidan qo‘rqishadi. odatda bu holatda jinoyatchi zo‘ravonlik nishoni bilan yaxshi tanish bo‘ladi;

– jabrlanuvchiga nisbatan tuhmat qiluvchi ma‘lumotlarni Internetda tarqatish yoki nashr etish sifatida tarqatish. shuningdek, jabrlanuvchining obro‘sigga putur etkazishi yoki boshqa odamlar bilan munosabatlariga zarar etkazishi mumkin. noqulay vaziyatda huquqbuzar bolani yoki o‘smirni kamsitish uchun bor kuchi bilan harakat qiladi, bu jarayonga maksimal darajada e‘tibor qaratadi. ko‘pincha bu tajovuzkorlik nishonining tanishlari tomonidan amalga oshiriladi, bu esa vaziyatni yanada og‘irlashtiradi;

– aldash, bu orqali kiberbully bola yoki o‘smirning ishonchini qozonishga, undan shaxsiy yoki intim ma‘lumotlarni olishga va internetda nashr etishga harakat qiladi;

– Internet-forumlar va ijtimoiy tarmoqlarda haqorat yoki haqoratdan foydalangan holda qasddan provokatsiya sifatida trolling. Trollning asosiy maqsadi

jabrlanuvchini kamsitish, g‘azablantirish va uni jahlini yo‘qotish va haqorat qilishdir. trollar ayniqsa sezgir qurbonlarni qidirishga ko‘p vaqt sarflaydi;

– baliq ovlash, bunda kiberbully aldash maqsadida o‘g‘irlangan fotosuratlar va boshqa shaxsiy ma’lumotlar asosida ijtimoiy tarmoqlardagi jabrlanuvchining asl profiliga mutlaqo o‘xshash yangi profil yaratadi. soxta profil nomidan jabrlanuvchining barcha do‘stlarini qo‘shib, ularga bu haqiqatan ham to‘g‘ri sahifa ekanligini va oldingisi buzilganligini yolg‘on gapirishadi, ular qarz so‘rash yoki jabrlanuvchi nomidan haqorat yozishlari mumkin.

Xulosa. Kiberbulling — bu barcha yoshdagi odamlarga ta’sir qiladigan raqamli epidemiya. Bu muammoni tan olish, uning shakllarini tushunish va unga qarshi choralar ko‘rish muhimdir. Ogohlikni targ‘ib qilish va inklyuziv onlayn muhitni qo‘llab-quvvatlash orqali biz kiberbullingga qarshi kurasha olamiz va raqamli dunyoni hamma uchun xavfsizroq va foydali joyga aylantira olamiz. Tanqid o‘shish va rivojlanish uchun qimmatli vosita bo‘lib xizmat qilsa, nafrat tili kamsitish, nafrat va zararni targ‘ib qiluvchi zararli ifoda shaklidir. Nafrat tili va uning zararli oqibatlarini anglagan holda, bu ikkisini ajratib ko‘rsatish va insonlar orasida internetda ham, real hayotda ham hurmatli, konstruktiv muloqotni rivojlantirish juda muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Selekman Janice, Vessey Judith A. Bullying: It Isn't What It Used To Be // Pediatric Nursing. 2004. Vol. 30. № 3.
2. Бочавер, А. А. Буллинг как объект исследований и культурный феномен / А. А. Бочавер, К. Д. Хломов // Психология. – 2013. – № 3. – С. 149–159.
3. Бердышев И. Лекарство против ненависти / Илья Бердышев; семинар записала Е. Куценко // Первое сент. – 2005. – 15 марта (№ 18). – С. 3.
4. Берковец Л. Агрессия. Причины, последствия, контроль. М., 2001.-512 с.
5. Бутенко В.Н., Сидоренко О.А. Буллинг в школьной образовательной среде: опыт исследования психологических особенностей «Обидчиков» и «Жертв» // Вестник КГПУ им. В.П. Астафьева – Красноярск, 2015. 148с.
6. Газман О. С. Педагогическая поддержка детей в образовании как инновационная проблема / О. С. Газман // Новые ценности образования: десять концепций и эссе. Москва, 1995. Вып. 3. С. 58–64.
7. Глазман О.Л. Психологические особенности участников буллинга// Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. 2009. №105. С. 159-165.
8. Екимова В.И., Залалдинова А.М. Жертвы и обидчики в ситуации буллинга: кто они? // Современная зарубежная психология. 2015. Том 4. №4. С. 5-10.
9. Ермолаева Т.В., Савицкая Н.В. Буллинг как групповой феномен: исследование буллинга в Финляндии и скандинавских стран за последние 20 лет (1994-2014) // Современная зарубежная психология. 2015. Т.4, №1. С. 65-90.
10. Ермолова Т.В., Савицкая Н.В. Буллинг как групповой феномен: исследование буллинга в Финляндии и скандинавских странах за последние 20 лет (1994-2014) // Современная зарубежная психология. 2015.Т.4,№1.С.65-90.